

Е.И. Исибаева ^{*1}, З.З. Нұрыш ²

*¹т.ғ.к., Қ.Жұбанов атындағы АӨУ Құқықтану кафедрасының доценті,
Ақтөбе қ., Қазақстан
E-mail: isibaeva.liza@mail.ru*

*²қ.м., полиция подполковнигі Қазақстан Республикасы
ІІМ М.Бөкенбаев атындағы АЗИ Жалпы заң пәндері кафедрасының доценті,
Ақтөбе қ., Қазақстан
E-mail. nurush.zina@mail.ru*

ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТАРИХИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда қоғамда азаматтардың құқықтар мен бостандықтары, соның ішінде жыныстық тиіспеу-шілікке қол сұғушылық фактілері кең етек алып отыр. Бұл біздің менталитетімізге, қазақи тарихымыз бен тәрбиемізге жат нәрсе емеспе?

Мақалада гендерлік тендікті қамтамасыз етуде мемлекеттік саясаттың жүзеге асырылуын, саяси жинақтауды көрсететін нақты материалдарға негізделе отырып, гендерлік тендікті қамтамасыз етудің мемлекеттік тетігін жетілдірудің практикалық шаралар кешенін әзірлеу мәселелері ұсынылған. Қазақстан мемлекеті гендерлік жүйені реформалаудың белсенді субъектісі ретінде гендерлік саясатының қалыпта-суы мен дамуының мазмұнын, проблемалары мен ерекшеліктерін ашып көрсету үшін жұмыстар атқаруда.

Қазақстан Республикасының гендерлік тендігін қамтамасыз етудің мемлекеттік саясаты саяси процесстерді мемлекеттік басқарудың құрамдас бөлігі ретінде қоғамда маңызды орын алады.

Кілт сөздер. Гендерлік тендік; саясат; мемлекеттік ұйымдар; әйел; ер; жыныстық қол сұғылмаушылық; гендерлік тендік стратегиясы; әлеуметтік-демографиялық топтар.

Исибаева Е.И. ^{*1}, Нұрыш З.З. ²

*¹к.и.н., доцент кафедрасы Юриспруденци, АРУ имени К.Жубанова
г. Ақтөбе, Казахстан
E-mail: isibaeva.liza@mail.ru*

*²м.п., подполковник полици,
доцент кафедрасы общепюридических дисциплин АЮИ МВД РК имени М.Букенбаева,
г. Ақтөбе, Казахстан
E-mail. nurush.zina@mail.ru*

ИСТОРИЧЕСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Аннотация

Сегодня в обществе широко распространены факты посягательства на права и свободы граждан, в том числе на сексуальную неприкосновенность. Разве это не чуждо нашему менталитету, казахской истории и образованию?

В статье представлены вопросы раскрытия содержания, проблем и особенностей становления и развития данной политики Республики Казахстан на современном этапе и разработки на этой основе комплекса практических мер совершенствования государственного механизма обеспечения гендерного равенства, исходя из конкретных материалов, отражающих реализацию государственной политики в обеспечении гендерного равенства, политической консолидации.

Государство Казахстан как активный субъект реформирования гендерной системы. Государственная политика обеспечения гендерного равенства Республики Казахстан как составная часть государственного управления политическими процессами.

Ключевые слова. Гендерное равенство; политика; государственные организации; женщина; мужчина; сексуальная неприкосновенность; Стратегия гендерного равенства; социально-демографические группы.

Isibayeva E.I.*¹, Nurysh Z.Z.²

¹Associate Professor, Candidate of Historical Sciences, Department of Jurisprudence, Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: isibaeva.liza@mail.ru

²Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Aktobe, Master of Law, Police Lieutenant Colonel, Kazakhstan

E-mail. nurush.zina@mail.ru

HISTORICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS AND CONCEPTUAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE STATE POLICY OF ENSURING GENDER EQUALITY

Abstract

Today, the facts of encroachment on the rights and freedoms of citizens, including sexual inviolability, are widespread in society. Is this not alien to our mentality, Kazakh history and education?

The article presents the issues of developing a set of practical measures to improve the state mechanism for ensuring gender equality, based on specific materials reflecting the implementation of state policy in ensuring gender equality, political accumulation. The state of Kazakhstan, as an active subject of gender reform, is working to reveal the content, problems and features of the formation and development of gender policy.

The article presents the issues of developing a set of practical measures to improve the state mechanism for ensuring gender equality, based on specific materials reflecting the implementation of state policy in ensuring gender equality, political accumulation.

Keywords: Gender equality; politics; state organizations; woman; man; sexual integrity; Gender equality strategy; socio-demographic groups.

Кіріспе. Отбасы институтын қорғауда конституциялық нормаларды талдау мемлекеттік органдар, ұйымдар, бірлестіктер мен жеке тұлғаларды отбасы мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі іске міндетті түрде тартылған мемлекеттік органдардың, ұйымдар мен лауазымды адамдардың тізбесі заңнамалық деңгейде айқындалған және нақтыланған.

Қазақстанда отбасы институтын Конституциялық қорғауды іске асырудың белгілі бір проблемалары отбасының дербес құқықтық субъект болып табылмау себебінен туындайды, сондықтан отбасы конституциялық-құқықтық қатынастардың қатысушысы бола алмайды. Мемлекеттік-құқықтық теория тек нақты қатысушылар құқықтық қатынастардың субъектілері ретінде әрекет етеді деген ұстанымды алға тартады [1].

Республика Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына жолдауында кешенді жоспар қабылданғаннан кейін гендерлік теңдікті қамтамасыз ету бойынша белсенді жұмыс басталды. Осыған байланысты әйелдердің қоғамдағы экономикалық және саяси ұстанымдарын барынша қолдауды қамтама-сыз ету қажет. Бұл жұмысқа Президент әкімшілігі жауап береді. Сондай-ақ, отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасына да өзгерістер енгізген жөн- деген болатын [2].

Гендерлік саясылық саласы-бұл әлеуметтік қызметтің белгілі бір түрі, оны түсіндіру және түсіну сыртқы, кеңістіктік және уақыттық өлшеулерді, имманентті белгілердің динамикасын талдауды қажет етеді. Егер тұтастай алғанда саясаттың мәні – билік, ол үшін күрес және осы күрестің салдары болса, онда гендерлік пән гендерлік теңдік және оны ерлер мен әйелдер өмірінің барлық салаларында жүйелік гендер-лік қауымдастық ретінде қамтамасыз ету тетігі болып табылады.

Өзектілігі. Теңдікті қамтамасыз етудің ұлттық тетігі-бұл әйелдің рөлін арттыруға және әйелдің өз құқықтарын толық пайдалануына ықпал ету мақсатында құрылған институционалды үкіметтік. Оның негізгі міндеті-заңды, әйелдер мен ерлер арасындағы кемсітушілік пен теңдік қағидатын қолдануды

қадағалау және қамтамасыз ету. Бұл жүйелі талдау негізінде екі жыныстың мүдделерін ескеретін басқару шешімдерін жасайтын құрылымдар, халықтың, әсіресе әйелдердің жағдайының нашарлауына әкелетін саяси әрекеттердің теріс салдарын болдырмауға және жоюға көмектеседі.

БҰҰ Жарғысы жыныстардың біріне жататындығы негізінде кемсітушіліксіз барлық адамдардың құқықтары мен негізгі бостандықтарының теңдігі жарияланған алғашқы халықаралық құжат болды. Осы кезден бастап БҰҰ-ның және ЮНИФЕМ, ЕҚЫҰ, МОМ, ЮСАИД, БҰҰДБ және басқа да әйелдер проб-лемаларын шешу жөніндегі бірқатар халықаралық ұйымдардың жұмысы әйелдерге деген көзқарастан бастап, олардың даму қажеттіліктері тұрғысынан ғана, содан кейін олардың даму процесіне қосқан елеулі үлесін мойындаудан бастап, барлық деңгейдегі адам қызметінің барлық түрлеріне толық қатысу құқық-тары мен мүмкіндіктерін кеңейтуге ұмтылуға дейін бірқатар өзгерістерге ұшырады.

Халықаралық рейтингтер Қазақстанның гендерлік теңсіздік себептерін жоюда орталық Азияда көш-басшы болып табылатынын растайды, алайда негізгі салаларда әлі де елеулі гендерлік айырмашылықтар бар. Атап айтқанда, еңбек нарығындағы жыныс белгісі бойынша кемсітушілік кешенді сипатқа ие: жұмысқа қабылдау немесе жұмыстан шығару кезінде, белгілі бір кәсіптер мен лауазымдарға қол жеткізу-ді шектеу кезінде, қызмет бойынша жоғарылату және мансаптық өсу мәселелерінде, сыйақы еңбек тиімді-лігіндегі айырмашылықтармен байланысты емес бір жұмысты орындағаны үшін төленетін кезде орын алып жағдайлар бар.

Гендерлік тепе-теңдіктің өзін-өзі теңестіруін күту мүмкін емес. Сондықтан экономикалық даму мүмкіндіктерін ғана емес, ең маңызды құндылығы – адами капиталды жоғалтуда бұл мәселелер назардан тыс қалмауы тиіс.

Біздің әлемді, қоғамдарымызды және өзімізді түсінуіміздің көп бөлігі тарихи және негізінен белгілі бір ұлттар мен экономикалық таптардың адамдары жасаған теориялар мен білімге негізделген. Ерлердің үстемдігі және теориялық және танымның нақты мәдени ерекшеліктері, әдетте, әйелдер мен басқа топ-тардың ресми теориялық және білім жинақтау процестерінен шығарылуына әкеледі. Мұндай теориялар мен білім зерттеулерде, саясатта және іс-әрекетте қолданылған кезде, олар әйелдердің барлық қызмет салаларына қосқан үлестерін елемей қана қоймайды, сонымен қатар, әсіресе әйелдер үшін өзекті мәселе-лерді қарастыруды болдырмайды.

Біз гендерлік теңдік саласындағы жаһандық саясат және оны іске асыру туралы өсіп келе жатқан перспективаны қабылдаймыз. Қазіргі қоғамдардың дамуы сонымен бірге қазіргі уақытта бүкіл әлемде жаппай (жалпыға бірдей) білім беруді ілгерілетудің негізінде құрылған институционалды білім беру жүйелерінің дамуына әкелді.

Мақсаты мен міндеттері:

Қазіргі қазақстандық саясатта гендерлік теңдіктің дамуы, ең алдымен, әйелдердің қоғамның саяси және әлеуметтік-экономикалық даму векторын толық шамада анықтай алмайтынын куәландырады. Әйелдердің мүдделерін іске асыру қоғамның жалпы әлеуметтік әл-ауқатына елеулі әсер ететінін және іс жүзінде әрбір қазақстандық тап болатын әлеуметтік саланың проблемаларын бақылауды білдіретінін де ұмытпаған жөн. Бұл проблемаларды шешу мемлекеттік саясаттың басым бағыттары [3; 12-14].

Сонымен қатар, Қазақстанның саяси ғылымында жаңа бағыт — гендерлік саясаттану қалыптасуда. Гендерлік саясаттанусыз қазақстандық трансформациялық процестерді түсіну мүмкін емес.

Материалдар мен әдістемесі. Қазақстан Республикасының Үкіметі өз қызметінде гендерлік теңдік қағидаттарына бейілділікті көрсетеді. Әйелдердің жағдайын жақсарту жөніндегі ұлттық тетіктің жүйелі институционалды дамуы 1995 жылдан бастап консультативтік-кеңесші орган - ҚР отбасы проблемалары жөнінде совет құрылды. 1998 жылы ҚР Президенті жанынан Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия құрылған болатын.

Ол заңнама, әлеуметтік саясат, қоғамдық-саяси өмір, экономика, денсаулық сақтау, зорлық-зомбылыққа қарсы күрес, информатикалық саясат, мәдениет, ғылым және білім салаларында теңдікке қол жеткізу жөніндегі мәселелерді қамтиды.

Халықаралық және отандық ұйымдардың көптеген сарапшылары гендерлік саясаттың маңыздылығын ресми түрде мойындау мемлекеттік бағдарламалардың нақты орындаушыларына, әртүрлі деңгейдегі қызметкерлер мен басшыларға саналы түрде қарсылық көрсететінін атап өтті. Барлық деңгейдегі мемлекеттік қызметшілердің ресми сөздерінде «әйел-ана», «үй ошағын сақтаушы» ұғымдары кездеседі, бұл әйелдің қоғамдағы үй, репродуктивтік рөлінің басымдығын көрсетеді. Бұл жоғарыдан басталған және жүзеге асырылатын гендік саясат әлі күнге дейін саяси сөзсіз, бірақ

жергілікті жағдайларға қатысы жоқ халықаралық саясаттың атрибуты ретінде қабылданатындығына байланысты.

Соңғы жылдары ҚР-да мемлекетпен диалогта өз позициясын институционалдық нығайтқан азаматтық қоғамның өсуі байқалуда.

Гендерлік стратегияның ерекшелігі әйелдер мен ерлердің қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттан-дыратын гендераралық келісу жағдайларын жасауды; еңбек, білім беру, медициналық, қорғау сипатындағы әлеуметтік ресурстарды ұйымдастыруды қамтамасыз ететін гендерлік теңдік нормалары мен қағида-ларына байланысты тиісті технологиялық құралдарды, рәсімдерді дамытуды; өңірлік институттар мен құрылымдарды әлеуметтік процестерге енгізетін гендерлік теңдіктің халықаралық стандарттарын белгі-леуді білдіреді.

Өмірлік бағыт пен өмірлік стратегиялардың үлкен икемділігі гендерлік қатынастардың өзгеретінін, кәсіби ұтқырлықтың күшейетінін және жұмыспен қамту саласының кеңейетінін болжайды [4; 55].

Негізгі бөлім

Елімізде «2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы» бекітілді. Оның мақсаты-БҰҰ-ның декларация жарияланған мыңжылдық даму мақсаттарына сәйкес әйелдер мен ерлердің тең құқық-тарын ғана емес, сондай-ақ тең мүмкіндіктерін іске асыруды, олардың қоғам өмірі мен қызметінің барлық салаларына тең қатысуын қамтамасыз ету. Бұл стратегия теңдік, сондай-ақ әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуді қамтамасыз ететін құжат болып табылады.

Қазақстан Республикасының тарихында гендерлік теңдік стратегиясы алғаш рет қабылданды. Сонымен қатар, мұндай құжаттарда әлемнің бірнеше елі ғана бар. Стратегия мемлекеттің әлеуметтік саясатын-да жаңа кезең ашады және білім беру жүйесіне гендерлік білімді енгізуді және қоғамның құқықтық және гендерлік теңдіктің қажеттілігін түсінуін көздейді.

2009 жылғы 24 тамызда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен құқықтық саясат тұжырымдамасы бекітілді, онда мемлекеттік және қоғамда жыныстық теңдік, әйелдер мен ерлердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерін қамтамасыз ету факторы рөл атқаратын болады деп көрсетілген.

Қазақстан Республикасының Президенті «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкін-діктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» 2009 жылғы 8 желтоқсанда Заңға қол қойылды. Осы заң ер-лер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктерін қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді және мемлекеттік және қоғамдық өмірдің барлық сала-ларында гендерлік жағдайлар қағидаттар мен нормаларды белгілейді. Заңның қабылдануы гендерлік себептер бойынша кемсітушілік практикасын біртіндеп жоюға мүмкіндік берді, Қазақстан азаматтарының – ерлер мен әйелдердің Конституцияда және халықаралық құқық нормаларында көзделген құқықтар мен бостандықтардың бүкіл жиынтығын іске асыруы үшін мүмкіндіктерді кеңейтті. Сонымен қатар, құжат адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды және ұлттық заңнаманы басшылыққа алады [5].

2009 жылғы 4 желтоқсанда "Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы" Заңы қабылданды, ол мемлекеттік органдар, өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар мен Қазақстан Республикасы азаматтарының тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздерін басшылыққа алады [6].

Елдегі гендерлік зерттеулердің объектісі көбінесе әйелдердің қоғам дамуындағы рөлінің немесе олардың елдің экономикалық дамуындағы рөлінің ұлттық-мәдени аспектілері, сондай-ақ әйелдердің саяси шешімдер қабылдау процесіне төмен тартылу проблемалары, олардың биліктің жоғары эшелон-дарында болмашы болуы болып табылады.

Талқылау. Мемлекеттік гендерлік саясатты одан әрі дамытуға және саяси жүйені жаңғыртуға, түрлі мемлекеттік органдарға ұсынылған ұсынымдар пакеті Қазақстан Республикасында гендерлік теңдікке қол жеткізу жөніндегі мемлекеттік шараларды жетілдіруге мүмкіндік береді.

Гендер-бұл саяси ғылымның негізгі тұжырымдамаларының бірі, ол биліктің, саяси басқарудың мәнін, саяси жүйелерді реттеу механизмін тереңірек ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, гендер адам өмірінің барлық аспектілерін көрсетеді.

«Гендерлік саясат» санатын түсіну үшін гендерлік қатынастардың саяси және мәдени шоғырлануына байланысты экономикалық, саяси және әлеуметтік ресурстарға қол жеткізуде ерлер мен әйелдердің мүм-кіндіктері тең дәрежеде қолданылатын мемлекеттің күш-жігерін көрсететін жыныстардың өндіріске және молықтыруға, яғни жұмыспен қамту мен әлеуметтік молықтыруға (әлеуметтік, зейнетақы, демография-лық саясат, денсаулық сақтау, медициналық қызмет көрсету) қатысуын реттеу деп тануға болады.

Көптеген заманауи зерттеулерде саясат пен мемлекеттік билік құрылымдарында әйелдер менеджерлердің кем дегенде 13-30% құрауы керек екендігі айтылған. Әйтпесе, мемлекеттік басқару ерлер стандарттары бойынша жүзеге асырылады. Алайда бұл «еркек» стиль проблемаларын шешу жиі азайта-тын тікелей противоборству мен жанжалдарға, ал негізінде «әйелдер» жатыр тұрақтылықты сақтау және сабақтастық дәстүрі. Бұл тәсіл әсіресе посткеңестік кеңістіктегі қақтығыстарға қатысты.

Теңдіктің Конституциялық идеясы бір қарағанда ғана заңнамада көрініс тапқан. Осы ұстанымдағы заңдарда жыныстық кемсітушілік нормалар жоқ, бірақ сонымен бірге заңнамада құқықтар мен мүмкіндік-тердің теңдігіне кепілдік беретін нормалар жоқ. Сонымен қатар, заң шығарушы арнайы гендерлік сарап-тама болмаған кезде қолданыстағы заңдарға кемсітушілік түсінігі бар нормаларды енгізді. Мысалы, бұл отбасылық, еңбек және әлеуметтік заңнамадағы әкелік фактімен байланысты артықшылықтар, олар тек әйелдерге тиесілі, ал ерлерді мұндай құқықтардан негізсіз айырады. Кемсітушілік туралы істер бойынша сот практикасы қалыптаспаған, бұл тең гендерлік құқықтар кепілдіктерінің әрекетсіздігін көрсетеді.

Теңдік, гендерлік кемсітушілікке тыйым салу саласындағы қазақстандық зерттеулердің өзектілігі, елде гендерлік құндылықтарды ілгерілетуде ілгерілеушілік жоқ, теңдікті қамтамасыз ету тәжірибесі қанағаттанарлықсыз.

Гендерлік саясатты іске асырудың тиімді құралдарының бірі гендерлік статистика болып табылады, ол мынадай салалардағы әйелдер мен ерлердің жағдайы туралы деректер жиынтығын білдіреді: халық, отбасы, денсаулық сақтау, білім беру және коммуникация, жұмыспен қамту, адам құқықтары және саясат. Ол оңтайлы әлеуметтік-демографиялық саясатты әзірлеу қағидатын іске асыру кезінде әйелдер мен ерлердің айрықша әлеуметтік-демографиялық топтар ретіндегі ерекшеліктерін ескертеді.

2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдіктің ұлттық стратегиясында әрбір мәлімделген бөлім бойынша стратегиялық міндеттер мен іс-қимылдар қаралады, онда гендерлік индикаторлар мен жалпы гендерлік статистиканы жетілдіруге көп көңіл бөлінеді [7].

Белгілі бір уақыт кезеңі ішінде қоғамда болып жатқан гендерлік маңызды өзгерістерді жиынтықтау үшін сандық және сапалық көрсеткіштер ретінде айқындалуы мүмкін гендерлік индикаторлар пайдаланылады.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда әлемдік қоғамдастыққа бейімделу бойынша жұмыстар жүргізілді. 1998 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының «Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы» Конвенциясына қосылды [8].

Дегенмен, елімізде әйелдер мен ерлердің жағдайларындағы айырмашылықтар әлі де елеулі. Конституциямен кепілдік берілген тең құқықтар кепілдік берілген мүмкіндіктермен нығайтылмаған. Әйелдер шешімдер қабылдау деңгейінде жеткілікті түрде ұсынылмаған, яғни жоғары лауазымдарда іс жүзінде жоқ, еңбек нарығында гендерлік теңсіздік бар.

Гендерлік теңдікке қол жеткізу жолдары белгілі бір қоғамға тән көптеген әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени факторларға байланысты ерекшеленеді. Феминистер әлеуметтік теңсіздіктің себебін, атап айтқанда әйелдердің бағынышты жағдайын капиталистік немесе патриархалды жүйелердің эксплуатациялық мәні ретінде көреді, яғни гендер таптық стратификацияның аспектісі болып табылады. Тек жүйенің өзін жою арқылы, олар әйелдердің тең емес жағдайының мәселесін шешуге болады деп санайды.

Қазақстан Республикасындағы Гендерлік саясат концепциясы Қазақстандағы гендерлік саясаттың негізгі принциптерін, басымдықтары мен міндеттерін айқындайды [9].

Зерттеу әдістемесі. Зерттеудің тарихи-әдіснамалық негізін гендерлік теңдік тұжырымдамалары, гендерлік саясатты зерттеудің алуан түрлі аспектілері бойынша Батыс, Ресей және қазақстандық зерттеушілердің жұмыстары құрайды.

Гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің мемлекеттік саясатын дамыту перспективасы эгалитаристік саясатқа көшумен байланысты. Алайда, саяси саладағы трансформацияның аяқталмауы гендерлік саясаттың өтпелі нысандарын сақтау қаупін арттырады, бұл жаңа қоғамның институционалдық сипаттамасы ретінде гендерлік теңсіздіктің сақталуына әкеледі және елдің саяси және экономикалық дамуына теріс әсер етеді.

Мемлекеттік гендерлік саясатты жүргізуді гендерлік интеграция стратегиясымен толықтыру қажет, бұл ретте гендерлік теңдік тәсілін саяси қызметке енгізілген барлық адамдар саясаттың барлық деңгейлері мен сатыларындағы барлық бағыттарына инкорпорациялайды. Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету проб-лемасына кешенді көзқарас мемлекеттің дамуының жалпы стратегиясы тұрғысында барлық саяси-құқықтық базаны жаңғыртуға мүмкіндік береді [11; 40-41].

Әйелдердің үкіметтік емес ұйымдары елдегі гендерлік саясатты іске асыруға, азаматтық қоғам мен демократиялық институттарды дамытуға ықпал етеді. Гендерлік саясаттың табыстылығы, әйелдердің жағдайын жақсарту жөніндегі ұлттық тетіктің тезірек іске қосылуы мемлекеттік институттардың, бизнес-тің және әйелдердің үкіметтік емес ұйымдарының желілік өзара іс-қимылының тиімділігі мен нәтижелі-лігінің дәрежесіне байланысты.

Ерлер мен әйелдер арасындағы нақты теңдікке қол жеткізу жолындағы кедергілердің бірі әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық болып табылады, бұл саяси, экономикалық жүйенің жұмыс істеу тиімділігіне де теріс әсер етеді. Қазақстандағы зорлық-зомбылықты еңсеру-қоғамның гендерлік жүйесін де, оның азаматтарының гендерлік санасын да өзгерту мақсатында мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы жүйелі және үйлестірілген әріптестікті талап ететін ұзақ және еңбекті қажет ететін процесс.

Гендерлік саясатты жүзеге асыру деңгейлері бойынша жіктеуге болады: халықаралық деңгей, өңірлік және ұлттық деңгей (жеке мемлекеттің гендерлік саясаты).

Заңнамада гендерлік асимметриялық сипаттағы нормаларды анықтауды құқықтардың, міндеттердің немесе заңды мінез-құлықтың кепілдіктерін айқындау кезінде гендерлік сілтемелері бар нормаларды механикалық іздеуге және бейтараптандыруға қысқартуға болмайды. Бұл қызмет әлдеқайда терең және күрделі және тиісті құқықтық қатынастарды модельдеу және оларды еркек немесе әйел жүзеге асырудағы проблемаларды анықтау тұрғысынан әр заңның сыни талдауын қамтиды.

Гендерлік теңдік саласындағы мемлекеттік саясаттың әртүрлі типологиялары бар: гендерлік теңдік мәселесіне қатысты әртүрлі көзқарастар жүйелеріне негізделген типология (патриархалды, патерналистік, либералды саясат түрлері); мемлекеттік ықпал ету шаралары бағытталған объект бойынша ерекшеленетін типология.

Тәуелсіз Қазақстанның саяси даму моделін іздестіру, өркениеттік дамудың дербес жолын іздестіру қазақтардың саяси-құқықтық дәстүрлерін белсенді зерделеуге түрткі болатынын атап өткен жөн. Сонымен қатар, тарихи-құқықтық зерттеулер гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің мемлекеттік саясатын зерттеудің әдіснамалық негізін кеңейтеді: тарих призмасы арқылы әйелдердің "саяси емес" табиғаты туралы идеялардың заңсыздығы көрінеді [12; 78-80].

Көшпелі мәдениетке әйелге деген ерекше құрмет тән болды. Ана құқығының дәстүрлері әлемнің көп-теген көшпелі мемлекеттерінің әлеуметтік негіздерін анықтады. Көшпенділердің эстетикасы мен мәде-ниетінің алғашқы ата-бабалары скифтер болғаны белгілі, кейіннен олардың мұрагерлері ғұндар, түріктер мен моңғолдар болды. Тек қазақ жерінде Түркілер Жер-суды бейнелеген әйелдер кейіндегі құдайлардың мүсіндерін жасаған. Бір қызығы, Катун әйелдерінің, қағандардың тең билеушілерінің портреттерін түрік монеталарында да бейнелеген, өйткені ежелгі түркілерде жоғары билікке тек қаған ғана емес, оның әйелі де ие болған. Бұл олардың руларының, қаған мен Катунның сакрализациясына әкелді.

Геродоттан бастап М.Қашқариге дейінгі ұлы ойшылдар гендерлік саясатты көшпенділердің соғыс-тары туралы үлкен аумақтарды ұстап тұру және бақылау қажеттілігі нәтижесінде пайда болған ең тән белгі ретінде жазды.

Көшпелі қоғамдағы әйелдің рөлі туралы құнды және қызықты мәліметтер Л.Гумилевтің "Ежелгі түріктер" кітабында, үлкен тарихи материалда тарихта шайқастарға қатысқан, ауылдарды басқарған, атакты тұлғаларды тәрбиелеген аты аңызға айналған әйелдердің көп болғанын көрсетеді. Ғалымның пікірінше, көшпелі әлемдегі әйелдер құқығының шектелуі-бұл кейінгі құбылыс және, мүмкін, Моңғолия-дан кейінгі кезеңде Орта Азияны бастан кешірген жалпы құлдыраумен байланысты деп санайды [13;68].

Саясаттағы әйел халықаралық қатынастардың сапасы мен деңгейінің маңызды факторы болып табылады. Мәселен, Орталық Азия халықтарының рухани-мәдени, идеологиялық бірігу факторларының ішінде Қазақстанның, Орта Азияның сұлтандары мен хандары арасындағы әулеттік некелер маңызды орын алды.

Дереккөздерді терең зерттеу, тарихи материалдармен танысу кезінде дала саясаты ондағы әйелдердің қатысуымен анықталған кезде көптеген мысалдар табуға болады. Неке дипломатиясы кейде жекелеген мемлекеттердің, әулеттердің қалыптасуы мен ыдырауына шешуші әсер етті. Ақсүйек руынан шыққан әйелдердің мемлекетті басқаруға қатысқандығы М.Дулатидің «Тарих-и-Рашиди» почеркінде, ол Қазақ хандығында Қасым хан қайтыс болғаннан кейін болған саяси оқиғаларды және Моғолстан ханы Сұлтан-Саид пен Қазақ хандығының ханы Тагир арасындағы маңызды мемлекеттік істерді шешуде делдал болған оның әйелі Сұлтан-Нағир ханның рөлін суреттегенде жақсы көрсетілген [13,70].

Дегенмен «еркек-әйел», «бағыну-билік» дилеммасы феодалдык қоғамда бола алмады және бола алмайды. Бірақ олар саяси жүйелерде басқаша көрінеді және жобаланады. Саясаттағы әйелдердің рөлін толық төмендету (тарихи ретроспективада) ешқандай топыраққа ие емес. Әйелдер барлық уақытта маңызды орындарға ие болды.

Гендерлік теңдік жалпыадамзаттық, тарихи және мәдени норма деп тұжырымдайды және біздің қоғамға жат емес. Саяси дамудың қазіргі кезеңінде әйелге деген құрмет, бостандыққа деген сүйіспеншілік, теңдік, әділеттілік, толеранттылық, дүниетанымның жаңа әлемге ашықтығы және әлемге деген қызығушылық сияқты дәстүрлі құндылықтарды жандандырып, дамытқан жөн.

Кеңес өкіметі Қазақстан мен Орталық Азияның басқа республикалары үшін "Шығыс әйелдерін азат ету" модернизациялық бағдарламасын іске қосты. Бұл әйелдерді босатудың қиын және екіұшты процесі болды. Әйелдерді қоғамдық өмірге және еңбек қызметіне жаппай тарту басталды. Бір жағынан, әйелдер бірден ер адамдармен "тең" болды, екінші жағынан, билік бұл процесті бастады, бұл кезде әйелдер Батыс-тағыдай тікелей әлеуметтік күресте өз құқықтарына қол жеткізудің маңызды тәжірибесінен айырылды.

Кеңестік гендерлік саясат гендерлік рөлдерді қайта бөлуді білдірмейді. Оның принциптері әлеуметтік көбеюде дәстүрлі функцияларды орындаумен бірге әйелдің өндірістік қызметке қатысуын қамтамасыз етуге негізделген және ол әйелдердің репродуктивті функцияларын қамтамасыз етуге бағытталған.

Декларацияларға қарамастан, әйелдер де шешім қабылдау саласынан шығарылды. Кеңес өкіметінің алғашқы кезеңінде әйелдерді қоғамдық қызметке қосу механизмі негізінен әйелдер мен әйелдер кеңестері арқылы өтті. Олар жоғалғаннан кейін әйелдердің қоғамдағы саяси рөліне деген қамқорлық әйелдердің өкілді органдарға қатысу квоталары жүйесінде көрінді.

Кеңестік гендерлік саясат жетістіктерінің ішінде мыналар атап көрсетілді:

1) әйелдердің құқықтық мәртебесіне нұқсан келтіретін заңдардың күшін жою және ағымдағы заңнамада міндеттерін бекіту;

2) Қазақстан әйелдерін босату бойынша мемлекеттің ағартушылық, насихаттық, тәрбиелік жұмысы;

3) Қол жеткізу, қызмет көрсету көлемі мен сапасының теңдігіне қатысты сол кездегі ең үздік әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерінің бірін құру (білім алуға жаппай қол жеткізу, толық жұмыспен);

4) әйелдердің саясатқа қатысуы оның жалған сипатына қарамастан өте таныс құбылыс болды.

Алайда, осы саясатты жүргізу барысында оның жағымсыз жақтарын да атап өтуге болады. Оларға: шаруашылық және өмір салтының ұқсастығын елемейтін және Қазақстан халқының әйелдер жартысына тікелей әсер еткен эмансипацияның негізінен еуропалық үлгісін көшірген «әйел» мәселесін шешудің әмбебап стилі; әйел мәселесін шешуде мемлекеттің әкімшілік әдістерді пайдалануы (дінді қудалау, жыныстық қатынас және отбасылық-неке қатынастары саласындағы эксперимент); бағдарламалық құжаттарда жарияланған мақсаттарға қол жеткізбеу, сондай-ақ «әйел» мәселесін шешу үшін белсенді әйелдер қозғалысының болмауы, өйткені қатаң орталықтандырылған билік бұқараның инерциясына қызығушылық танытты және бағыну негізінде саясат субъектілерімен қарым-қатынас орнатты [14; 124].

Кеңестік мемлекеттік гендерлік саясат моделі әйелге қатысты мемлекеттік саясаттың патерналистік түрі болды, оның аясында әйелге қатысты мемлекеттік протекционизм жүзеге асырылды, бұл гендерлік қатынастардың патриархаттық жүйесінің көбеюіне әкелді. Нәтижесінде саясаттың патерналистік сипаты өтпелі кезеңде әйелдер мен ерлердің тең емес жағдайларға енуіне себеп болды. Социалистік тәжірибе әйелдердің еңбек нарығына шығуын, жалпыға бірдей білім беруді, жарияланбаған, бірақ нақты, Батыс Еуропа мәдениеті құндылықтарының кем дегенде үш ұрпағын санаға енгізуді қамтамасыз еткенін есте ұстаған жөн. Осы мәдени парадигма тұрғысынан әйелдердің саясатқа қатысуы өте таныс құбылыс болды.

Сондай-ақ, мамандарды даярлаудың табыстылығына әсер ететін жастардың жеке және кәсіби өзін-өзі айқындауында гендерлік айырмашылықтардың болуы; дәстүрлі әйелдер мен ерлердің кәсіби бағдарларының сақталуы анықталды. Гендерлік теңгерімсіздікті және қоғамдағы гендерлік теңсіздікті еңсеру үшін гендерлік сезімтал білім беру және бюджеттік қаржыландырумен нығайтылған мемлекеттік бағдарлама-лар, сондай-ақ жастарды гендерлік тәрбиелеу проблемасын теориялық негіздеуге бағытталған зерттеу әзірлемелері қажет [15].

Қазақстан Республикасы үшін неғұрлым өзекті проблемалардың үш тобы жатқызылды. Оларға: тұр-мыстық зорлық-зомбылық, жыныстық қысым көрсету және әйелдердің трафигі жатады. Әйелдер еркек-терге қарағанда екі есе көп бұзақылық пен қарақшылық шабуылдардың құрбаны болады. Қазақстандық 60 пайызы физикалық сексуалдық зорлыққа душар болған; шамамен әрбір үшіншісі өз

отбасында зорлық-зомбылық көреді; зорлау үшін сотталғандар саны бойынша кісі өлтіргені үшін сотталғандардан кейін екінші орында тұр. Қазақстанда ресми статистика бойынша тіркелген қылмыстардың жалпы санының шамамен 30%-ы әйелдерге қатысты жасалады.

Регрессияның себептері қандай? Қолданыстағы прогрессивті құқықтық база мен шындық арасындағы сәйкессіздіктің себептері қандай? Бұл сұрақтар арнайы зерттеу тақырыбы болған жоқ. Біздің пікірі-мізше, Қазақстанда мемлекеттік гендерлік саясат стратегияларының 15 жылдық іске асырылуына қара-мастан, жоспарланған элементтердің көпшілігі ішінара ғана іске асырылды, бұл көбінесе көрсеткіштердің біржақты іске асырылуына және Үкіметте гендерлік теңдіктің ағымдағы нәтижелерін бағалау мүмкіндік-терінің болмауына байланысты болды. Алынған көрсеткіштер мен іске асырылған стратегия шаралары арасындағы себеп-салдарлық байланыстар орнатылмаған, нәтижесінде қабылданған шаралардың тиімді-лігін бағалау мүмкін емес.

Стратегиялық құжаттарды іске асыру тәсілі қысқа уақыт ішінде нәтижеге қол жеткізуге қабілетті нақты қадамдарды, шараларды көздемейді, қолданыстағы заңнамаға өзгерістер енгізу қажеттігі, гендерлік сәйкессіздіктерді анықтау және жою үшін оны талдау проблемасы туындамайды.

Сонымен қатар, осы саладағы мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамаларды жүзеге асыру кезінде гендерлік дискриминацияға тыйым салынады деген пікір басым. Алайда Қазақстан тиесілі патриархалдық қоғамға әлі де гендерлік таптаурындар мен орныққан әлеуметтік нормаларды еңсеру мін-деті тұр. Саяси, экономикалық және әлеуметтік салаларда әйелдер мен ерлердің теңдігін қалыптастыру үшін мәдени және әлеуметтік өзгерістерді жүзеге асыру қажет деп саналады. Тиісінше, жаңа заңдарды әзірлеу мен енгізу гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз деген қорытынды жасалады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін гендерлік теңгерім құндылығын тануға қатысты қоғамның өзін-өзі тануын жалпы жаңарту қажет.

Қазақстандағы әйелдер мен ерлердің тең құқықтарына қатысты ахуал бір жағынан кемсітпеудің формальды саясаты, мемлекеттік және қоғамдық өмірдегі гендерлік теңсіздік пен жыныстардың «тең құқықтары мен мүмкіндіктері» Конституциялық қағидатын іске асыру және әйелдерді жұмыспен қамту саласында іс жүзінде кемсіту, олардың әлеуметтік құқықтарына қысым жасау арасында қалыптасқан терең қайшылықта екенін мойындау керек.

Әйелдер трафигі мәселесі бойынша әртүрлі ұғымдар қарастырылады (этикалық, қоғамдық тәртіп тұжырымдамасы, қылмыстық, иммиграциялық, адам құқықтарын сақтау тұжырымдамасы, жезөкшелік тұжырымдамасы жұмыс ретінде). Тұжырымдамаларды салыстырмалы талдау көптеген мемлекеттерде әйел саудасына қарсы күрес және оның құрбандарына деген көзқарас аталған тұжырымдамалардың қай-сысы оларға қатысты қабылданғанына байланысты деген қорытындыға келді. Әр тұжырымдама белгілі бір мүдделерге қызмет етеді. Заңсыз иммиграция мәселесі ретінде адам саудасына деген көзқарас адам құқықтары мәселесі ретінде саудаға қатысты және әйелдердің қажеттіліктеріне бағытталған тұжырым-дамалардан айырмашылығы, мемлекеттің мүдделеріне бағытталған. Мемлекетке тән ұғымдар мен қоғам-дық ұйымдарға тән ұғымдар бар. Мемлекеттер, әдетте, жезөкшелікпен, заңсыз иммиграциямен және ұйымдасқан қылмыспен күресу тұжырымдамаларын немесе олардың үйлесімін қолдануға бейім. Қоғам-дық ұйымдар, керісінше, трафик құрбандарын қорғауды жөн көреді. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбы-лықпен байланысты мәселелерді тиімді шешу үшін мемлекет адам құқықтарын сақтау қағидаттарына негізделген көзқарасты ұстанған жөн.

Мақала Қазақстандағы гендерлік теңдік бойынша арнайы ғылыми зерттеулер мен жобалардың нәти-желерін талдауға, заңдардың, нормативтік актілердің және ресми статистиканың ережелерін қорытуға, сондай-ақ экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) дайындаған арнайы елдік шолулар негізге алынды.

Зерттеу нәтижелері. Талдау көрсеткендей, бірқатар мәдени, тарихи, саяси және құқықтық факторлар зорлық-зомбылық пен жеке басының қол сұғылмаушылығынан бостандық туралы құқықтық нормалар-дың іске асырылуына кедергі келтіреді.

Сондықтан мынадай міндеттер қойылды:

- әйелдердің әлеуметтік-саяси мүмкіндіктерін арттыруға ықпал ететін жағдайларға, факторлар мен алғышарттарға талдау жүргізу;
- қоғамды реформалау кезеңінде Қазақстанда ерлер мен әйелдердің нақты теңдігіне қол жеткізу жолындағы кедергілерді анықтау және олардың әлеуметтік-экономикалық сипатын сипаттау;
- басқарушылық шешімдерді әзірлеуге және қабылдауға әйелдердің формальды құқығы мен нақты мүмкіндіктері арасындағы сәйкессіздікті жеңудің басым бағыттары мен тетіктерін бағалау;
- елдердің топтары бойынша әйелдердің саясат пен экономикаға толыққанды кірігуінің неғұрлым типтік жолдарын айқындау;

- әлемдік қоғамдастық елдеріндегі парламенттер мен үкіметтердің қызметіне әйелдердің қатысуының динамикасы мен қазіргі деңгейінің сипаттамасы;

- Тәуелсіз Қазақстан жағдайында гендерлік саясатты қалыптастырудың негізгі қағидаттары мен тәсілдерін әзірлеу.

Өтпелі гендерлік теңдікті қамтамасыз етуді мемлекет айтарлықтай дәрежеде мемлекеттік гендерлік саясатты іске асыру арқылы айқындайды. Гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің мемлекеттік саясатының мазмұны мен нәтижелілігі мемлекеттің құқықтық жағдайы мен азаматтық қоғамның жетілуіне, қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне, әлеуметтік-саяси ұйымның моделіне, қоғамдағы гуманистік және демократиялық дәстүрлердің даму дәрежесіне, сондай-ақ мемлекет ұйымдастыратын гендерлік зерттеулер желісінің болуына байланысты.

Саяси жүйені жаңғыртуды жүзеге асыру батыстық тәжірибені көшіру ретінде емес, жаһандану жағдайында Қазақстан дамуының нақты-тарихи жағдайлары негізінде жүргізілуге тиіс.

Сондықтан, гендерлік теңдікті Қазақстан Республикасында гендерлік теңдікті институционалдық қамтамасыз етуге негіз болатын кеңестік те, дәстүрлі де, ол қалыптастырған саяси құндылықтарымыздың өткеніміздің оң әлеуетін пайдалану маңызды.

Гендерлік теңдікті қамтамасыз етуде мемлекеттік саясаттың жүзеге асырылуын зерттеу үшін келесі міндеттерді қоюға және шешуге әкелді:

- гендерлік саясатты зерттеудің теориялық және әдіснамалық аспектілерін анықтау; ел ішлік мемлекеттік саясиландырудың алғышарттарын қарау және оның дамуының ықтимал перспективаларын айқындау;

- гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мемлекеттік саясатының мақсаттарын, міндеттерін, қағидаттарын және негізгі бағыттарын ашу;

- Қазақстанның мемлекеттік гендерлік саясатына елдің саяси дамуы жағдайларының, жалпы саяси өзгерістер процестерінің ықпалын айқындау;

- мемлекеттік гендерлік саясатты іске асыру проблемаларын зерттеу және оның ерекшеліктерін анықтау;

- мемлекет пен әйелдер ұйымдарының өзара іс-қимылының сипаты мен перспективаларын зерделеу;

- әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты болдырмау және оның алдын алу жөніндегі мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаларын, қағидаттарын талдау;

- Қазақстан Республикасының мемлекеттік гендерлік саясатын жетілдіру жөнінде практикалық сипаттағы кейбір ұсынымдар мен ұсыныстар әзірлеу.

Қорытынды. Қазіргі қоғамдағы зорлық-зомбылық мәселесі-бұл терең моральдық мәселе, адам мен қоғамның негізгі моральдық құндылықтарының девальвациясын көрсететін рухани трагедия. Егер мемлекет адамға, әсіресе әйелге жеке қауіпсіздікті қамтамасыз етпесе, онда ол саяси, экономикалық және әскери қауіпсіздікті жоғалтуға жақындайды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда алты мыңнан астам ҮЕҰ жұмыс істейді, олардың 160-ы гендерлік, әйелдер бағдарламалары мен жобаларын іске асыру саласында жұмыс істейді.

Үкіметтік емес ұйымдардың қаржылық базасы екі көзден: халықаралық донор ұйымдар тарапынан және мемлекет тарапынан қалыптастырылатыны белгілі. Бүгінгі таңда республика халқының өмір сүру деңгейін жақсартуға қабілетті әлеуметтік қызметтерді жолға қою ісінде екі көзді де сапалы пайдалану туралы мәселе туындап отыр. Әлемдік қаржы дағдарысын ескере отырып, азаматтық сектор ұйымдарына халықаралық донорлық көмек көлемі төмендейтін болады.

Әйелдер ұйымдары гендерлік саясаттың неғұрлым белсенді субъектілері және азаматтық қоғам институттары ретінде Қазақстанның гендерлік жүйесін реформалаудың субъектілері және объектілері болып табылады деген тұжырым маңызды болып табылады.

Билік пен теңсіздіктің әлеуметтік ұйымдастырылған қатынастарының призмасы арқылы гендерлік қатынастарды талдауда феминистік әлеуметтанудың екі тұжырымдамасының-гендердің әлеуметтік құрылыс теориясы мен гендерлік жүйе теориясының ережелері маңызды әдіснамалық мәнге ие. Бұл теорияны таныстыру мен түсінуде, оларды посткеңестік кеңістікке бейімдеуде ресейлік әлеуметтанушылар Е.Здравомыслова мен А.Темкина үлкен рөл атқарды, оларға бірқатар жұмыстар арнады.

Гендерлік теңсіздік екі жыныстың тәжірибесін ескеретін әлеуметтік қызметтің толыққанды түрлерінің қалыптасуына кедергі келтіреді, мысалы, әйелдердің саяси өмірге шектеулі қатысуы, әйелдерді кез-келген деңгейде биліктен шеттету мемлекет пен оның саясатының тиімділігін шектейді.

Қазақстан әйелдері, кем дегенде, олардың белсенді құрамдас бөлігі билік құрылымдарындағы әйелдер өкілдігінің маңыздылығын мойындай отырып, саяси сана мен саяси мәдениеттің жоғары

деңгейіне ие болды; Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігінің жаңа феномені қалыптасуда. Қазақстандық ғалымдар гендер-лік аспектіні орта тапты саяси институттандырудың маңызды шарты ретінде қарастырады.

ҚР Президентінің «"Қазақстандағы ерлер мен әйелдердің тең құқықтары туралы» Заңға қол қоюы аясында Қазақстандағы гендерлік теңдік тақырыбы өте өзекті болды. Жас қазақстандықтардың ұрпағы үшін гендер тақырыбы Әйелдер мәселелерімен байланысты. Халықаралық және отандық сарапшылар гендерлік теңдік деп ерлер мен әйелдердің әлеуметтік билікте шамамен тең үлестері және қоғамдық ресурстарға (материалдық, қаржылық, ақпараттық, мәдени, табиғи) тең қол жетімділігі бар қоғамның жай-күйін білдіреді.

Гендерлік теңдік әйелдердің әлеуетін жақсырақ ашуға мүмкіндік береді, басқа адамда жеке басының қадір-қасиетін неғұрлым толық көруге мүмкіндік береді, сондай-ақ жақын адамдарға қатысты масылдық пен патернализмді жояды. Біздің қоғамда туындаған көптеген әлеуметтік проблемалар әйелдердің мойны-на ауыр жүктеме болды. Отбасында, қоғамда және мемлекетте әйелдерге қатысты кемсітушілік бар. Бұл мәселеде саясатқа әсер етудің нақты жолы - әйелдер мен жастарды билік құрылымдарына кеңінен тарту. Бұрынғы режим жағдайында бос уәде болған ұрандарды жүзеге асыру қажет. Әйел тек отбасылық мәсе-лелермен айналысуға ғана емес, сонымен қатар өз қызметінің саласын таңдауға да арналған [16]. Бүгінде әйелдер мемлекеттік шешімдер қабылдауға толық қатыспайды. Әйелдердің проблемаларын шешудің мемлекеттік бағдарламасын қабылдау қажет.

Әйелдер мемлекетті басқарады, министрлер және жетекші саясаткерлер болады. Қазақстанның бұрынғы либералдық қозғалысының бағдарламасында әйелдердің саяси өмірге қатысу мүмкіндіктерін кеңейту және мемлекеттік, сондай-ақ жеке секторларда қоғамның барлық деңгейлерінде басшылық позицияларды алу қажеттігі туралы айтылған болатын.

Осылайша, гендерлік теңдікке қол жеткізу үшін өмірдің барлық салаларында құқықтардың ресми-құқықтық теңдігін қамтамасыз ету қажет. Әрі қарай, әйелдер мен еркектерге бір ереже бойынша «ойнауға» мүмкіндік бермейтін тарихи және әлеуметтік жағдайлар мен факторларды жоюға бағытталған шаралар қабылдау қажет. Теңдік-түпкілікті нәтиже және оған заңмен бекітілген тең құқықтар арнайы әлеуметтік бағдарламалармен нығайтылған кезде қол жеткізіледі.

Мемлекеттік органдарда немесе жеке секторда гендерлік теңгерімді түзетуге арналған оң іс-қимыл бағдарламаларын іске асыру гендерлік теңдікті нығайтуға ықпал етеді және түпкілікті мақсат-гендерлік теңдікке қол жеткізуге жұмыс істейді.

Гендерлік теңдік салауатты өмір салтын және барлығының әл-ауқатын қамтамасыз етудің міндетті шарты болып табылады және гендерлік теңдікті көтермелеу көптеген деңгейлерде прогресс пен көшбасшылықты қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж. (өзгер. мен толық. 23.03.2019ж.). – «Заң» электрондық заңнама базасы.*
2. *Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына жолдауы (Нұр-Сұлтан 1 қыркүйек 2021ж.) <http://akorda.kz>.*
3. *Гребенникова Г.А., Бекенова Г.А., Юзбаева И.И., Джаимбетова А.П., Абельдинова Д.Ж. «Жыныстық және гендерлік зорлықтың алдын алу». Оқу құралы. ISBN 978-601-06-7786-9, 2021-100б.*
4. *Айвазова С. Г. Гендерное равенство в контексте прав человека. Пособие. – М.: Эслан, 2001. – 76 с.*
5. *Қазақстан Республикасының «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Заңы.*
6. *Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы.*
7. *Қазақстан Республикасында 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 29 қарашадағы N 1677 Жарлығы.*

8. Қазақстан Республикасының Әйелдерді кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенцияға қосылуы туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 29 маусымдағы N 248 Заңы.

9. Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы.

10. Қазақстанда әйелдердің жағдайын жақсарту жөніндегі іс-қимылдың ұлттық жоспары туралы Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Өкімі 1999 жылғы 18 наурыз N 34-ө.

11. Мезенцева Е. Гендер в программах социально-экономического развития //Гендер и экономика: мировой опыт и экспертиза российской практики /Отв. ред. и сост. Е.Б.Мезенцева. – М.: ИСЭПН РАН - МЦГИ – «Русская панорама», 2002. - с. 40 - 41.

12. Мұқашев З.А. Женские образы как символы культуры. – Алматы: Аркаим, 2004. – 112 с.

13. Аюпов Н., Нысанбаев А. Тюркская философия: десять вопросов и ответов. – Алматы, 2006. – 142 с.

14. Климова Т.В., Балгимбаев А.С., Самратов А.К., Комекбаева Л.К., Некрасова Н.А. Гендерное развитие народа Казахстана. – Алматы. – 2008. – 164 с.

15. Strengthening the impact of gender policies in Kazakhstan. <https://www.oecd.org/gov/Gender-Highlights-Kazakhstan> (07.07.2022 г).

16. CyberSafe, Cyber violence against women and girls. Final report 2021, pp. 38-39. Available at [https://wavenetwork.org/cybersafe-project-report-cyber-violence-against-women-and-girls/\(07.07.2022\)](https://wavenetwork.org/cybersafe-project-report-cyber-violence-against-women-and-girls/(07.07.2022)).

References:

1. Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy 30.08.1995 j. (özger. men tolyq. 23.03.2019j.). – «Zañ» elektronдық zañnama bazasy.

2. Qasym-Jomart Toqaevtyñ «Halyq birligi jáne júieli reformalar – el örkendeuiniñ berik negizi» atty Qazaqstan halqyna joldauy (Nür-Sülтан 1 qyrküiek 2021j.) <http://akorda.kz>.

3. Grebennikova G.A., Bekenova G.A., İuzkaeva İ.İ., Jaimbetova A.P., Abeldinova D.J. «Jynystyq jáne genderlik zorlyqtyñ aldyn alu». Oqu qūraly. ISBN 978-601-06-7786-9, 2021-100b.

4. Aivazova S. G. Gendernoe ravenstvo v kontekste prav cheloveka. Posobie. - M.: Eslan, 2001. – 76 s.

5. Qazaqstan Respublikasynyñ «Erler men әielderdiñ teñ qūyqtarynyñ jáne teñ mümkindikteriniñ memlekettik kepildikteri turaly» 2009 jylғы 8 jeltoqsandaғы № 223-IV Zañy.

6. Qazaqstan Respublikasynyñ «Türmystyq zorlyq-zombylyq profilaktikasy turaly» 2009 jylғы 4 jeltoqsandaғы № 214-IV Zañy.

7. Qazaqstan Respublikasynda 2006-2016 jylдарға арналған Genderlik teñdik strategiasyn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2005 jylғы 29 qaraşadaғы N 1677 Jarlyғы.

8. Qazaqstan Respublikasynyñ Әielderdi кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенцияға қосылуы туралы Qazaqstan Respublikasynyñ 1998 jylғы 29 mausymdaғы N 248 Zañy.

9. Qazaqstan Respublikasyndaғы 2030 jylға deingi otbasylyq jáne genderlik saiasat tūjyrymdamasyn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2016 jylғы 6 jeltoqsandaғы № 384 Jarlyғы.

10. Qazaqstanda әielderdiñ jaғдайын jaqsartu jönindegi is-qimylдыñ ұлттық jospary turaly Qazaqstan Respublikasy Premer-Ministriniñ Ökimi 1999 jylғы 18 nauryz N 34-ө.

11. Mezenseva E. Gender v programah sosialno-ekonomicheskogo razvitiya //Gender i ekonomika: mirovoi opyt i ekspertiza rosiskoi praktiki /Otv. red. i sost. E.B.Mezenseva. – M.: İSEPN RAN - MSGİ – «Ruskaia panorama», 2002. - с. 40-41.

12. Mukaşev Z.A. Jenske obrazы kak simvoly kültury. – Almaty: Arkaim, 2004. – 112 s.

13. Aiupov N., Nysanbaev A. Türkskaia filosofia: desät voprosov i otvetov. – Almaty, 2006. – 142 s.

14. Klimova T.V., Balgimbaev A.S., Samratov A.K., Komekbaeva L.K., Nekrasova N.A. Gendernoe razvitie naroda Kazahstana. – Almaty. – 2008. – 164 s.

15. Strengthening the impact of gender policies in Kazakhstan. <https://www.oecd.org/gov/Gender-Highlights-Kazakhstan> (07.07.2022 g).

16. CyberSafe, Cyber violence against women and girls. Final report 2021, pp. 38-39. Available at [https://wavenetwork.org/cybersafe-project-report-cyber-violence-against-women-and-girls/\(07.07.2022\)](https://wavenetwork.org/cybersafe-project-report-cyber-violence-against-women-and-girls/(07.07.2022)).